آموزش مداوم
مجله دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان
دوره ۱۸، فروردین ۱۳۹۸، ۱۰۴-۹۷

مقدمه‌ای بر پژوهش گروهی متمرکز

محسن رضائیان[۲،۱]

دریافت مقاله: ۹۷/۱۰/۱۰ ارسال مقاله به نویسنده جهت اصلاح: ۹۷/۱۲/۷ دریافت اصلاحیه از نویسنده: ۹۷/۱۲/۱۴ پذیرش مقاله: ۹۷/۱۲/۱۵

چکیده

زمینه و هدف: یک گروه متمرکز به مجموعه‌ای از افراد اطلاق می‌گردد که مشخصات مشابهی دارند. آنها برای اینکه در یک گروه با هم تعامل داشته و به تبادل نظر و تجربیات خود پیرامون یک موضوع خاص بپردازند، توسط یک محقق گرد هم جمع می‌گردند. واژگان "گروه متمرکز" و "گروه مصاحبه" معمولاً در ادبیات علمی به جای هم به کار رفته و هر دو به عنوان یک روش جمع‌آوری اطلاعات در مطالعات کیفی اطلاق می‌گردند. نظر به اهمیت یک گروه متمرکز در شناخت دانش، نگرش و دلایل عملکرد اعضاء، هدف از نگارش مقاله حاضر، آشنایی با چگونگی برگزاری چنین گروهی می‌باشد.

واژگان کلیدی: گروه متمرکز، گروه مصاحبه، مطالعات کیفی

مقدمه

یک گروه متمرکز (Focus group) به مجموعه‌ای از افراد اطلاق می‌گردد که مشخصات مشابهی داشته و برای اینکه در یک گروه با هم تعامل داشته و به تبادل نظر و تجربیات خود پیرامون یک موضوع خاص بپردازند، توسط یک محقق گرد هم جمع می‌گردند [۱]. واژگان "گروه متمرکز" و "گروه مصاحبه" (Interview group) معمولاً در ادبیات علمی به جای هم به کار رفته و هر دو به عنوان یک روش جمع‌آوری اطلاعات در مطالعات کیفی (Qualitative studies) اطلاق می‌گردند [۲].

پژوهش گروهی متمرکز، از مصاحبه جداگانه با تک تک افراد گروه ارزش بیشتری دارد. چرا که در مصاحبه گروهی، تعامل بین افراد و چگونگی تأثیر گذاری آنها بر روی یکدیگر نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. از همین رو، در پژوهش گروهی متمرکز می‌توان به دانش، نگرش و دلایل عملکرد خاص اعضاء یک گروه پیرامون موضوع دست یافت. در این روش هم‌چنین می‌توان متوجه شد که افراد، چگونه در مباحثات خود از روش‌های مختلف تأثیرگذاری بر روی یکدیگر

۱- استاد گروه آموزشی اپیدمیولوژی و آمار زیستی، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، رفسنجان، ایران
تلفن: ۳۱۳۱۵۱۲۳-۰۳۴، دورنگار: ۳۱۳۱۵۱۲۳-۰۳۴، پست الکترونیکی: moeygmr2@yahoo.co.uk
۲- استاد مرکز تحقیقات محیط کار، دانشگاه علوم پزشکی رفسنجان، رفسنجان، ایران

[Downloaded from journal.rums.ac.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.17353165.1398.18.1.8.4]

استفاده می‌نمایند. بدیهی است چنین اطلاعاتی هیچ وقت از مصاحبه جداگانه با تک تک اعضاء گروه اتخاذ نخواهد گردید [۳].

نظر به اهمیت یک گروه متمرکز در شناخت دانش، نگرش و دلایل عملکرد اعضاء، هدف از نگارش مقاله حاضر، آشنایی با چگونگی برگزاری چنین گروهی می‌باشد. اگر چه برای اجرای موفق یک پژوهش گروهی متمرکز، طی مراحل گوناگونی ضروری ذکر شده است [۳-۱]: با این وجود در مقاله حاضر، مراحل انجام یک پژوهش گروهی متمرکز در پنج بخش و به شرح زیر تقدیم خوانندگان محترم می‌گردد: ۱. انتخاب موضوع یک پژوهش گروهی متمرکز، ۲. انتخاب اعضاء یک پژوهش گروهی متمرکز، ۳. انتخاب هماهنگ کننده و مشاهده کننده در یک پژوهش گروهی متمرکز، ۴. زمان، مکان و تعداد جلسات مورد نیاز برای یک پژوهش گروهی متمرکز و ۵. تحلیل داده‌های حاصل از یک پژوهش گروهی متمرکز.

۱. انتخاب موضوع یک پژوهش گروهی متمرکز

شیوه مصاحبه گروهی برای اولین بار در سال ۱۹۲۶ میلادی توصیف و در همان ابتدا بیش‌تر برای پژوهش‌های اجتماعی و بازاریابی مورد استفاده قرار گرفت. با این وجود، شایستگی‌های موجود در پژوهش گروهی متمرکز سبب شده است که پژوهش‌گران از این روش برای پیدا کردن راه‌حل برای طیف وسیع‌تری از مسائل و مشکلات اقدام نمایند. از حدود ۲۵ سال پیش نیز استفاده از پژوهش گروهی متمرکز در امور مرتبط با سلامت آغاز گردید [۲]. برای نمونه، در حوزه های مرتبط با سلامت، می توان از کاربرد این روش در مسائل زیر نام برد: سنجش رضایت از مراقبت‌های دوران بارداری [۴]، ارزیابی درد در کودکان [۵]، تهیه ابزاری برای غربال‌گری قلدری در جوانان [۶]، پژوهش در سلامت روان اعضاء جامعه [۷]، شناخت مشکلات افراد جویای پناهندگی [۸]، شناخت مسائل و مشکلات نجات یافته‌گان از بیماری سارکوما [۹]، پژوهش در علوم دندانی [۱۰] و پژوهش در آموزش پزشکی [۱۱].

ضروری است که موضوع مورد نظر برای یک پژوهش گروهی متمرکز کاملاً مشخص و واضح باشد تا بتوان سئوالات صحیح برای مطرح شدن در مباحثات گروهی را از آن استخراج نمود [۳]. برای مثال، در مطالعه مربوط به شناخت مسائل و مشکلات نجات یافته‌گان از بیماری سارکوما، محققین علاقه‌مند بودند تا نظرات بیماران مبتلا را درباره بیماریشان و مسائل و مشکلات ناشی از آن بدانند. بیماری سارکوما یک بیماری نادر است که در برگیرنده مجموعه‌ای از سرطان‌های نامتجانس بوده و درمان موفق آن مشتمل بر جراحی، شیمی درمانی و رادیوتراپی می‌باشد. بنابراین، محققین قصد داشتند تا دقیقاً مشخص نمایند بیماران مبتلا در طی درمان، اطلاعات لازم را از کجا کسب می‌نمایند؟ و با چه مشکلاتی رو به رو می‌شوند؟ و تیم درمان چگونه می‌تواند خدمات مناسب‌تری را به این افراد ارائه نماید؟ [۹]

۲. انتخاب اعضاء یک پژوهش گروهی متمرکز

تعداد اعضاء گروه متمرکز بر اساس محاسبات آماری مشخص نمی‌گردد، بلکه این تعداد وابسته به موضوع مورد بحث و سایر مشخصات اعضاء گروه نظیر سن و جنس آنها می‌باشد. معمولاً اعضاء گروه ممکن است از چهار نفر تا دوازده نفر متغییر باشند [۲]. البته به این نکته باید توجه

[Downloaded from journal.rums.ac.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.17353165.1398.18.1.8.4]

داشت که وقتی اعضاء گروه از ده نفر تجاوز می‌کند، ممکن است برخی از افراد در مباحثات شرکت نکرده و یا جو اعتماد بین اعضاء گروه ایجاد نگردد. هم‌چنین، داشتن کمتر از چهار عضو هم ممکن است نتایج قابل اعتماد و جامعی ایجاد ننماید [۱]. توصیه شده است که تعداد اعضاء منتخب برای شرکت در جلسه با ۲۰ درصد افزایش محاسبه گردد، چون ممکن است در لحظات آخر و برای برخی از افراد امکان حضور در جلسه مهیا نگردد [۳].

برای انتخاب اعضاء گروه، محققین می‌توانند ابتدا از روش نمونه‌گیری هدفمند (Purposive sampling) استفاده نمایند. در ادامه، آنها می‌توانند با بهره‌گیری از روش نمونه‌گیری گلوله برفی (Snowball sampling) به انتخاب مناسب‌ترین افرادی اقدام نمایند که نظرات آنها پیرامون سؤال یا سؤالات مورد نظر می‌تواند بسیار جالب توجه باشد [۳]. نکته دیگر، همگنی (Homogeneity) یا ناهمگنی (Heterogeneity) اعضاء گروه می‌باشد. اگرچه یک گروه ناهمگن می‌تواند اطلاعات بیش‌تری را در اختیار محققین قرار دهد، اما معمولاً جو اعتماد و بحث صریح و آزاد در گروه‌هایی که همگن هستند بیش‌تر رخ می‌دهد [۳].

برای مثال، در مطالعه مربوط به شناخت مسائل و مشکلات نجات یافته‌گان از بیماری سارکوما، محققین با استفاده از روش نمونه‌گیری هدف‌مند، بیست بیمار مبتلا به سارکوم را شناسایی و آنها را در سه گروه مجزا تحت مصاحبه گروهی قرار دادند [۹]. هم‌چنین، زمانی که کسب اطلاعات از گروه‌های متفاوتی مورد نظر باشد، بهتر است که پژوهش گروهی متمرکز جداگانه‌ای برای افراد هر گروه برگزار گردد. برای مثال، زمانی که هدف تبیین دیدگاه افراد جامعه درباره بیماری ایدز می‌باشد، می‌توان پژوهش‌های گروهی متمرکزی را به طور جداگانه در بین افراد سالم، بیماران مبتلا به ایدز و اعضاء خانواده بیماران مبتلا به ایدز برگزار نمود [۳].

۳. انتخاب هماهنگ کننده و مشاهده کننده در یک پژوهش گروهی متمرکز

نقش هماهنگ کننده (Facilitator) یا میانجی (Moderator) در برگزاری یک پژوهش گروهی متمرکز بسیار اساسی است. از همین رو، بسیار ضروری است که از پژوهش‌گران با تجربه و خبره برای انجام چنین فعالیتی دعوت به عمل آید. برای مثال، در مطالعه مربوط به شناخت مسائل و مشکلات نجات یافته گان از بیماری سارکوما، یک پرستار متخصص سرطان‌شناسی با تجربه و آشنا به موضوع، مسولیت میانجی‌گری را بر عهده داشت [۹]. همچنین، از آنجایی که پژوهش گروهی متمرکز، یک نوع مصاحبه گروهی نیمه ساختار یافته (Semi-structured) می‌باشد، ضروری است که برای میانجی، یک راهنمای جامع تهیه گردد. این راهنما به عنوان یک نقشه راه برای مصاحبه گروهی به کار رفته و مشخص کننده آن است که پس از پایان مصاحبه گروهی باید به چه اهدافی دست یافت [۲].

معمولاً، یک میانجی می‌تواند بسته به موضوع و هدف پژوهش در یک طیف نسبتاً وسیع از وظایف، نقش خود را ایفاء نماید. در یک سر طیف، میانجی نقش همکار-خلاق (Co-creator) را داشته و در مباحثات نقش فعال‌تری را ایفاء نموده و در جریان مباحثات دخالت بیشتری می‌کند. در حالی‌که در سر دیگر این طیف، میانجی تنها نقش یک جمع‌آوری کننده داده‌ها (Collector of data) را داشته و

[Downloaded from journal.rums.ac.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.17353165.1398.18.1.8.4]

تنها سؤالات وسیع و خنثی را مطرح کرده و نقش خود در مباحثات را به حداقل کاهش داده و تنها در جایی مداخله می‌کند که به تولید داده ختم گردد [۱].

قبل از شروع مباحثات، میانجی، ضمن ارائه قوانین جلسه از حاضرین اجازه می‌گیرد که تمامی مباحثات جلسه را ضبط نماید. وی همچنین به شرکت‌کنندگان درباره محرمانه ماندن داده‌ها اطمینان خاطر داده و سعی می‌کند که اعتماد آن‌ها را جلب نموده و رضایت کتبی آنها را دریافت نماید. در مطالعه مربوط به شناخت مسائل و مشکلات نجات یافته‌گان از بیماری سارکوما، رضایت‌نامه کتبی از همه شرکت کنندگان دریافت و از تمامی مباحثات گروهی هم نوار صوتی و هم نوار ویدئویی تهیه گردید [۹].

هم‌چنین، این امکان وجود دارد که افراد شرکت کننده به جای اسم واقعی خود، نام مستعاری را برگزینند. این نکته به ویژه برای پژوهش‌های گروهی متمرکز که به روی جوانان و یا موضوعات بسیار حساس انجام می‌شود، به اطمینان خاطر افراد جهت شرکت آزاد در مباحثات خواهد افزود [۲]. به علاوه، از آنجایی که برگزاری یک پژوهش گروهی متمرکز کاری دشوار و نیازمند در نظر گرفتن دقیق جزئیات می‌باشد، معمولاً یک نفر دیگر در انجام کار به میانجی کمک می‌کند. در ادبیات مربوط به پژوهش گروهی متمرکز، نام این فرد، مشاهده کننده (Observer) و یا یادداشت کننده (Note-taker) گذاشته شده است، که برای انتخاب وی نیز باید نهایت دقت به عمل آید [۳].

از مهم‌ترین وظایف مشاهده کننده: یادداشت کردن و مشخص کردن مهم‌ترین مباحث، طرز مباحثه، نوبتی که افراد به ترتیب در بحث شرکت کرده‌اند، توجه دقیق به کلماتی که از طرف اعضاء گروه بیان شده همراه با شیوه‌ی بیان این کلمات است. به علاوه، هرگونه بیان غیر گفتاری نظیر حرکات دست و یا تغییرات در شکل صورت افراد نیز باید به دقت مورد توجه قرار گیرند. یادداشت‌های مشاهده کننده همانند یادداشت های میانجی، از اهمیت بسیار زیادی برخوردار بوده و به هنگام تجزیه و تحلیل داده‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. مشاهده کننده هم‌چنین ممکن است که یک شکل شماتیک از وضعیت قرار گرفتن افراد در جلسه را نیز رسم کند (تصویر ۱) [۳].

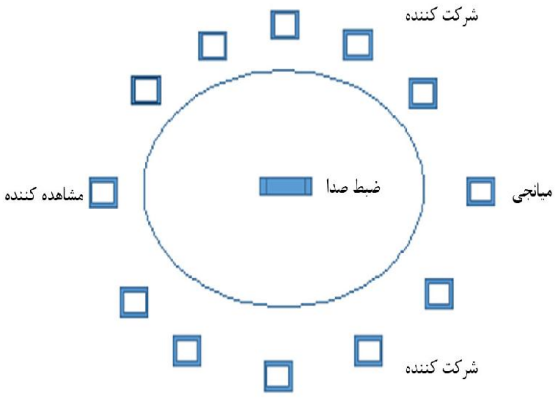

تصویر ۱- شکل شماتیک از وضعیت قرار گرفتن افراد در یک پژوهش گروهی متمرکز

۴. زمان، مکان و تعداد جلسات مورد نیاز برای یک پژوهش گروهی متمرکز

زمان تخصیص داده شده به یک پژوهش گروهی متمرکز متفاوت بوده اما توصیه می‌شود که از دو ساعت تجاوز ننماید. در مطالعه مربوط به شناخت مسائل و مشکلات نجات‌یافته‌گان از بیماری سارکوما، هر جلسه مصاحبه گروهی در حدود ۷۵ دقیقه به طول انجامید [۹]. هم‌چنین، مکان و زمان مصاحبه گروهی نیز باید به دقت انتخاب شده تا منجر به شرکت تمامی اعضاء انتخاب شده گردد. پژوهش

[Downloaded from journal.rums.ac.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.17353165.1398.18.1.8.4]

گروهی متمرکز نباید در مکان‌های پر سر و صدا و یا مکان‌هایی که به نظر راحت نمی‌آیند، مانند اتاق رئیس یک مؤسسه، برگزار گردد. ترتیب نشستن افراد باید به صورت دایره‌وار بوده و سیستم ضبط صدا در مکانی قرار گیرد که بتواند صدای تمامی شرکت کنندگان را به شیوه مناسبی ضبط نماید (تصویر ۱) [۲].

این که چند جلسه برای یک پژوهش گروهی متمرکز باید برگزار گردد، بستگی به موضوع مورد بحث، تعداد و وضعیت شرکت کنندگان از نظر همگنی و منابع در دست، نظیر زمان و بودجه دارد. اما شاید مهم‌ترین عامل، رسیدن به مرحله اشباع (Saturation) باشد. به عبارت دیگر، جلسات باید تا وقتی ادامه پیدا کنند که موضوع یا ایده جدیدی از طرف شرکت کنندگان ارائه نگردد [۳]. توجه به این نکته ضروری است که به دو نوع اشباع در پژوهش گروهی متمرکز اشاره شده است: اشباع کد (Code saturation) به معنی پیدا کردن کدهای جدید و اشباع منظور (Meaning saturation) به معنی درک کامل کدهای جدید. برای رسیدن به اشباع منظور، نیاز به برگزاری تعداد جلسات بیش‌تر در مقایسه برای رسیدن به اشباع کد وجود دارد [۱۲].

۵. تحلیل داده‌های حاصل از یک پژوهش گروهی متمرکز

تحلیل داده‌های حاصل از یک پژوهش گروهی متمرکز کاری دشوار، طولانی و بسیار پیچیده خواهد بود. در این تحلیل، نه تنها مباحثات مطرح شده در جریان مصاحبه گروهی، کلمه به کلمه از روی نوار پیاده می‌گردد، بلکه نحوه تعامل بین افراد و تأثیرگذاری آنها بر روی یکدیگر که توسط میانجی و همکار وی مشاهده شده است در نظر گرفته خواهد شد. هم‌چنین، یادداشت‌هایی که میانجی و یا همکار وی در جریان مصاحبه برداشته و از آنها تحت عنوان یادداشت‌های در عرصه (Field notes) نام برده می‌شود نیز، در تحلیل داده‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند. هدف تحلیل‌ها این است که داده‌های مشابه در تم‌های (Themes) یکسان قرار گیرند تا در نهایت بتوان به نتایج قابل اعتماد دست یافت [۲].

در اولین مرحله از تحلیل، داده‌ها باید کدبندی شوند. هدف از کدگزاری که می‌تواند به صورت دستی و یا با استفاده از نرم‌افزارهای تخصصی صورت پذیرد، تخصیص دادن داده‌ها در تم‌های (Themes) خاص خود می‌باشد. برای مثال، در مطالعه مربوط به شناخت مسائل و مشکلات نجات‌یافته‌گان از بیماری سارکوما، محققین موفق شدند که داده‌های به دست آمده را در چهار تم مجزا به شرح زیر طبقه‌بندی نمایند: ۱. اطلاعات در تشخیص، ۲. رابطه با تیم مراقبت، ۳. حمایتهای اجتماعی و ۴. بازگشت به زندگی عادی [۹]. تحلیل داده‌ها می‌تواند در دو سطح انجام شود. در سطح اول که تحلیل توصیفی است فقط نظرات شرکت کنندگان بدون هیچ‌گونه توضیح با تفسیری ارائه خواهد شد. این درحالی است که در مرحله دوم از تحلیل داده‌ها، به تفسیر آنها همت گماشته شده و با مشخص کردن روابط بین تم‌ها به بیان تئوری موجود در داده‌ها اقدام خواهد شد [۳].

نتیجه‌گیری

پژوهش گروهی متمرکز یک روش منحصر به فرد و قدرت‌مند برای مشخص کردن این نکته مهم است که اعضاء یک گروه کوچک چگونه در تعامل با یکدیگر پیرامون حل

[Downloaded from journal.rums.ac.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.17353165.1398.18.1.8.4]

یک مسأله مشخص به نتیجه می‌رسند. این توانایی موجود در پژوهش گروهی متمرکز سبب شده است که پژوهش‌گران از این روش برای پیدا کردن راه‌حل برای طیف وسیعی از مشکلات موجود اقدام نمایند. ضروری است که دانشمندان ایرانی در حوزه سلامت نیز، کاربرد صحیح این روش در حل مشکلات بهداشتی را بیش از پیش مورد توجه خود قرار بدهند.

References

[1] Traynor M. Focus group research. *Nursing Standard* 2016; 29(37): 44-8.

[2] Then RL, Rankin JA, Ali E. Focus group research: what is it and how can it be used? *Canadian J Qualitative Res 2014; 24(1): 16-22.*

[3] Wong LP. Focus group discussion: a tool for health and medical research. *Singapore Med J 2008; 49(3): 256-300.*

[4] Peters IA, Posthumus AG, Steegers EAP, Denktaş S. Satisfaction with obstetric care in a population of low-educated native Dutch and non-western minority women. Focus group research. *PLoS One* 2019; 14(1): e0210506.

[5] Quinn BL, Fantasia HC. Forming Focus Groups for Pediatric Pain Research in Nursing: A Review of Methods. *Pain Manag Nurs* 2018; 19(3): 303-12.

[6] Strout TD, DiFazio RL, Vessey JA. Technology-enhanced focus groups as a component of instrument development. *Nurse Res* 2017; 25(1): 16-23.

[7] Zupančič V, Pahor M, Kogovšek T. Focus Group in Community Mental Health Research: Need for Adaption. *Community Ment Health J* 2019; 55(1): 168-79.

[8] Eklöf N, Hupli M, Leino-Kilpi H. Planning focus group interviews with asylum seekers: Factors related to the researcher, interpreter and asylum seekers. *Nurs Inq* 2017; 24(4).

[9] Kain J, Carlson A, Kahler J, Bemboom J, McDonald K, Miller B. Lessons and Advice From Our Patients: A Focus Group of Sarcoma Survivors. *Iowa Orthop J* 2017; 37: 139-46.

[Downloaded from journal.rums.ac.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.17353165.1398.18.1.8.4]

[10] Curtin S, Trace A. Focus group methods in dental research. J Ir Dent Assoc. 2016; 62(5): 271-75.

[11] Stalmeijer RE, Mcnaughton N, Van Mook WN. Using focus groups in medical education research: AMEE Guide No. 91. *Med Teach* 2014; 36(11): 923-39.

[12] Hennink MM, Kaiser BN, Weber MB. What Influences Saturation? Estimating Sample Sizes in Focus Group Research. *Qual Health Res* 2019; 10: 1049732318821692.

[Downloaded from journal.rums.ac.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.17353165.1398.18.1.8.4]

An Introduction to Focus Group Research

M. Rezaeian[1,2]

Received: 30/01/2019 Sent for Revision: 26/02/2019 Received Revised Manuscript: 05/03/2019 Accepted: 06/03/2019

A focus group refers to a group of people who share some common characteristics. A researcher gathers these people in the group in order that they share their points of view and interact with each other over a specific issue. Focus group and Interview group are used interchangeably in the scientific literature and both refer to a method of collecting data in qualitative studies. Given the important role of a focus group in determining knowledge, attitude and performance of its members, the aim of the present article is therefore to provide some basic guidelines in conducting such a group.

Key words: Focus group, Interview group, Qualitative studies

How to cite this article: Rezaeian M. An Introduction to Focus Group Research . *J Rafsanjan Univ Med Sci* 2019; 18 (1): 97-104. [Farsi]

[Downloaded from journal.rums.ac.ir on 2026-11-23]

[DOR: 20.1001.1.17353165.1398.18.1.8.4]

1- Prof., Dept. of Epidemiology and Biostatistics, Occupational Environmental Research Center, Medical School, Rafsanjan University of Medical Sciences, Rafsanjan, Iran
(Corresponding Author) Tel: (034) 31315123, Fax: (034) 31315123, E-mail: moeygmr2@yahoo.co.uk
2- Prof. of Epidemiology, Occupational Environmental Research Center, University of Medical Sciences, Rafsanjan, Iran
ORCID: 0000-0003-3070-0166